

kteřá chápe sekularizaci jako dynamický proces vymezování sekulární a posvátné sféry. Nejednoznačnost ve vymezování „sekularizace“ a „náboženství“ je přitom dána tím, že jde o koncepcce odvozené ze sociálního prostředí, jemuž je ambivalence a nejednoznačnost vlastní.

Další kapitola (s. 187–253) shrnuje zejména teoretické koncepce kriticky reagující na do té doby etablované přístupy. Podle Vida mohou za příklady této fáze sekularizačních debat posloužit práce britského sociologa Steva Bruce, jehož lze chápat co by „obhájce“ sekularizačního paradigmatu, a amerického badatele Rodneyho Starka. Ten vychází z premisy, že dosavadní teoretické přístupy nelze v přísném slova smyslu považovat za vědecké teorie, a nabízí vlastní, dobře známou teoretickou koncepci založenou na teorii racionální volby. Kromě Bruce a Starka se však Vido v souvislosti se střetem na poli sekularizačního paradigmatu věnuje i dalším autorům, například Jeffreymu Haddenovi, Timothyemu Crippenovi či Josému Casanovovi, a reakcím „sekularizačních klasiků“, mj. Petera Bergera či Thomase Luckmanna a Davida Martina.

V poslední kapitole (s. 255–312) Vido opouští dosavadní diachronní přístup a věnuje se názorům badatelů na jednotlivá témata, která lze v debatách o sekularizaci sledovat. Konstatuje, že debat se v zásadě vede několik a že se vesměs soustřeďují na určité otázky, které jsou považovány za nejpodstatnější. Tyto debaty se soustřeďují kolem několika okruhů: historizace sekularizační debaty, problematiky kvantitativních empirických výzkumů, otázek vyvolaných pluralitním přístupem k modernitě, resp. „modernitám“ a problémů s užíváním zavedených klasifikačních pojmů a kategorií, jako je např. pojem „náboženství“. Lze říci, že tato poslední kapitola by bez potíží mohla posloužit za základ další teoreticky zaměřené monografie. Otázky, které zde Roman Vido otevírá, by si jistě zasloužily dalšího kritického rozpracování.

Kniha Romana Vida *Konec velkého vyprávění?* je v rámci české sociologie náboženství úctyhodným počinem, který se jistě stane nejen oblíbeným studijním materiálem, ale i inspirací pro další bádání v oblasti sekularizačního paradigmatu.

Jakub Havlíček

Małgorzata Jacyno: *Kultura indywidualizmu*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2012

Kniha polské autorky Małgorzaty Jacyno *Kultura indywidualizmu* (*Kultura indywidualizmu*). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007, 274 s.; recenze orig. vydání Márie Suríkové vyšla v *Sociologii* 39 (5), 2007: 476–480) podává kritickou reflexi kultury současné euroamerické společnosti. Jejím cílem je popsat kulturu moderní společnosti tak, jak ji každodenně přirozeně a nereflektovaně zakoušíme. Autorka vychází z hlediska konstruktivistického poststrukturalismu francouzského typu, často se odvolávajíc na Jeana Baudrillarda, Pierra Bourdieua a Michela Foucaulta vystihuje kulturu jako sdílený soubor praktik, hodnot, přesvědčení a strategií, jež jednotlivci zaujímají vůči sobě i jiným, a podléjí se tak na konstrukci specifické podoby sociální reality. Sdílená realita je utužována každodenní životní praxí a nesena společenským diskursem, resp. různými jednotlivými diskursy. Autorka popisem nejtýpějších z každodenních praktik rekonstruuje tento diskurs, v jehož rámci se uskutečňují. Rekonstrukci se jí daří ukázat nesamozřejmost sdílené reality a vyvolat odstup k předpokladům, východiskům i cílům jednání moderního člověka.

Soudobou kulturu autorka charakterizuje jako kulturu postmoderní a výrazně individualistickou. Postmoderní v tomto kontextu neznamená ani tak označení pro neuchopitelnost a pluralitu skutečnosti, ja-

ko spíše časové vymezení doby, která přirozeně následuje po době moderní a jednoznačně rozvíjí a dotahuje její principy. Ačkoliv se dle autorky můžeme setkat s mnohými názory uvnitř sdílené skutečnosti a různými formami jejího zakoušení, její principy považuje autorka za snadno rozpoznatelné, jednoznačné a definovatelné. Začátek postmoderního období situuje do 60. let minulého století. Novou epochu otevírá mohutná vlna protestů a revolt tzv. „nové střední třídy“ proti zavedeným pořádkům a konformismu stávající střední třídy, poptávka po nových pořádcích, nový individualistický étos, nová praxe prožívání sebe a druhých. Uplatňují se specifické individualizační principy, specifické techniky sebe, které ovládají soudobý diskurs a způsob interpretace (vlastní zkušenosti ve) skutečnosti dodnes.

Kultura individualismu se rozvíjí a stále stojí, dle autorky, na čtyřech základních pilířích. Tyto pilíře tvoří i hrubý korpus knihy. Prvním pilířem je určitý druh revolty, protest proti „zkaženosti a prázdnotě“ zavedených pořádků, proti jejich konvenčnosti a neautenticitě. Nová střední třída se obrací proti pocitu zotročení konvenční a konformní společností, brojí proti tomu, co je, protože stávající pořádky, jakkoliv funkční a zavedené, nedovolují plně prožít to, co na světě dosud nebylo, a sice zcela originální a po naplnění toužící já. To se stává předmětem nově propagované touhy, touhy po autentickém a plném prožitku, opravdové zkušenosti. Kýžené já se ustavuje jako poslední bod odvolání k posouzení autenticity a hodnoty prožívané skutečnosti. Nová střední třída volá po plnosti prožitku, naplněném životě autentických prožitků, všepřítomné smysluplnosti. Stávající pořádky považuje za špatné do té míry, pokud brání specifickému a konkrétnímu já plně se se skutečností ztotožnit, a naplno ji tak prožít. Prožitek já se ustavuje jako poslední míra skutečnosti. Diskurs autenticity, podle autorky, přirozeně pokračuje v moderním principu subjektu

vace a rozvíjí modernizační protestantský princip. V první fázi revolt sice dochází k výslovnému odmítnutí puritánské morálky a k ustavení nového individualismu, ale nedochází nijak k úbytku racionalizace ve smyslu zodpovědného vedení vlastního života, naopak racionalizace se rozšiřuje dále, do všech sfér lidského života. Správné naplánování a vedení jednání k dosažení pravého já slibuje plný prožitek, který není ničím jiným než důkazem osobní předurčenosti a vyvolenosti bohem. Úplné já se stává cílem, příslibem, vykoupením.

Racionalizace představuje druhý princip, na kterém individualistická kultura stojí. Projevuje se snahou ovládat veškeré podmínky života, a tím určovat svět zkušenosti. V takové snaze se rozvíjí schopnost a zejména prohlubuje reflexe jedince vystupovat jako subjekt a zároveň i objekt zkušenosti, čímž se ukazuje poněkud schizofrenní povaha ega, které na jednu stranu chce vystupovat jako autonomní a angažovaný agent ovlivňující skutečnost, na druhou stranu se pak snadno oddává požitku a pasivitě v nastolené skutečnosti.

Třetím pilířem kultury individualismu je dle autorky změna integračního principu společnosti. „Aspektem a důsledkem procesu racionalizace života je přechod od náboženského řádu k řádu medicínskému.“ Dříve to byla mše či účast na významné ideové události, co dávalo jedinci pocit soudržnosti a vnitřní koheze, nyní tento pocit zaručuje všudypřítomný terapeutický diskurs. Volání po svobodě a autenticitě já bylo vyslyšeno radami, jak mají taková autentičnost a pravý prožitek vypadat, a objevilo se záhy spousty odborníků, poradců, terapeutů, ale také dobrovolných sdružení, esoterických knih, šamanů, léčitelů, kteří dávají přesný návod k tomu, jak vést pro zdárný vývoj a pocit individualizovaného já správný život. Různé návody a racionální techniky „používané na spirituální stránku člověka“ ukazují, jak dalece racionalizace pokročila. Podmanila si všechny rozměry lidské existence. Terapeutický diskurs zasahuje

je do sféry intimních vztahů, ovlivňuje volbu partnera – milostný vztah se stává možností a příležitostí k naplnění –, ovlivňuje chování ve sféře rodinné – rodič je zejména „správná matka“, „otec na mateřské“, „despotický otec“, „hysterická matka“. Terapeutickému diskursu každý rozumí. Díky němu lze pochopit situaci druhého a v této situaci mu také pomoci vysvětlením, které uvádí věci na pravou míru. Míra svěřování a absolutní odhalenosti je mírou autentického vztahu. Návozy na správné vedení života jakoby již zabránily možnosti úniku z nápravného diskursu a projevu svobody. Denaturovány a vysvětleny byly absolutně všechny složky lidského života. Život se proměnil v Život, jež má cíl: vysokou kvalitu. Pokud ji nemá, i pro postižené je zde příležitost si tento neúspěch vysvětlit pomocí příruček a metod, a vysvětlením docílit příležitosti k novému začátku. Důležitý je příslib toho, že po správném ovládnutí „vnitřního světa“ se úspěch a náruč „vnějšího světa“ otevře „přirozeně“.

Čtvrtým, posledním principem, na kterém stojí individualizovaná kultura dneška, je podle autorky kulturalizace společenských rozdílů. Od 60. let postupně mizí tradiční třídní struktury, a to zejména proto, že veškerý třídní determinismus je relativizován tím, že se z něj učiní doprovodný kulturní jev. Rozdíly mezi lidmi různých sociálních tříd se staly nikoliv determinanty života, ale záležitostmi různých životních stylů, mezi nimiž jedinec může volně procházet a podle potřeby či chuti volit. Podoba života se nastoluje jako volba, což diskurs médií, ale také různých terapeutických programů a lékařských diagnóz či resocializačních a vzdělávacích programů neustále zdůrazňuje. Míra racionalizace se tak definitivně zavrhuje: „Tajemství a nejistota se zde pokládají za narušení řádu, teodiceu nahrazuje antropodicea, věčný život vystřídala budoucnost v tomto světě, spásu zastoupilo zdraví a pocit sebenaplnění, zpověď a pokání vytlačila terapie, místo čistého svědomí postačuje člověku psychic-

ká pohoda, vztahy ustupují příčinně-důsledkové závislosti a místo lásky hledají lidé „rozumný svazek“.“

Tyto pilíře představují základ současné kultury individualismu. Autorka je staví jako kostru knihy a kolem nich vede popis jednotlivých praktik této kultury. Kniha má volný a velmi přirozený spád. Je rozdělena do tří kapitol („Hledání vlastního vkusu. Kulturalizace sociálních rozdílů“, „Dohodit život. Zvyšování kvality života a umění žít“, „Profesionalizace subjektivity“), v nichž celkem nahodile a nestrukturovaně, zato přehledně a nenásilně popisuje konkrétní praxe individualizačního procesu. Vlastní postoj autorky k individualizované kultuře a k jednotlivým disciplinárním praxím není mnohdy patrný, odkazy na odbornou sociologickou literaturu či závěry vyvozené z individuálních praxí jsou předkládány se stejnou samozřejmostí, daností a vážností jako citace terapeutické či esoterické literatury. Občas snad můžeme z těch druhých cítit špetku ironie. Postoj autorky však jednoznačně zazní tehdy, když se popis praktik sebe dotkne politické roviny problému.

Autorka upozorňuje na následky narcistní povahy člověka a na to, že ona narcistní individualita je jen výsledkem disciplinační formy moci. Člověk, který úzkostlivě střeží a měří míru svého prožitku, nemůže nikdy být plně angažován ani vůbec zaujat věcmi, které se dějí mimo něj. Pokud člověk považuje realitu pouze za odraz sebe sama, respektive pokud skutečnost popisuje a vnímá pouze ve vztahu k seberealizujícímu se já, pak jakákoliv akce za změnu mimo totalitu já ztrácí svůj význam. („Není proto důvod, proč by se skutečnost měla měnit. Zato je nutno likvidovat pocit nespravedlivého zacházení, změnit způsob vnímání skutečnosti, očistit mysl od vzpomínek na prohru, ve ‚stavu alfa‘ nalézt řešení problému.“) Stejně tak společenská akce přestává být možností. Jak dokazuje terapeutický diskurs, druhý je pouhým obrazem sebe sama. Dokonalý vztah je právě ten, kde se

jednotlivec najde, a tak skuteční. Ostatní vztahy, kde je míra uskutečnění minimální, protože druhý se nepřibližuje vlastní představě já, pozbývají na významu a i pocit nějaké spojitosti s jinými, například díky příslušnosti ke stejné třídě nebo ke stejnému společenskému problému, zaniká. Svět, ve kterém se vše točí okolo osy já, představuje svět totálních a izolovaných jedinců, je vlastně pouze prostorem pro tisíce různých světů, protkaných snad jen vzájemným rozuměním touze po vlastní spáse.

Člověku byla dána do ruky možnost moci (resp. člověk byl o tom alespoň přesvědčen) – moci nad tím, co podle moderního subjektivistického předpokladu vládne (vnímání) skutečnosti, a sice moci nad „já“. Tuto moc již nemusí zajišťovat nikdo zvenčí, odpovědný subjekt moc realizuje prostřednictvím sebekontroly, a to nepřetržitě. Sebekontrola uvádí na pravou míru správnost autentického prožitku, v případě nejistoty (avšak i jistoty) je zde srozumitelný terapeutický diskurs, který autentické já pomůže (znovu) odhalit. Vztah člověka k sobě samému nabývá formu despotického vztahu nepřetržité kontroly, odměňování a trestu. Z poststrukturalistického hlediska může být terapie nahlížena především jako disciplinující instituce, jejímž jediným diagnostickým kritériem a cílem je adaptace jednotlivce na systém. Systém, který je v podstatě beztrestný či nepostizitelný, protože v něm a za něj nenese odpovědnost nikdo jiný než absolutní subjekt sám. Jak? Skrze „správný“ výklad skutečnosti. V postmoderní kultuře přeci každý ví, že skutečnost sama žádnou podstatu, substanci, nemá, důležité je proto pouze naučit se tuto vyprázdněnou formu vidět a interpretovat dobře, tj. příznivě pro Život.

Tyto prvky soudobé postmoderní kritiky autorka jednoznačně odsuzuje a reflexí celku povahy kultury individualismu nabízí, dle mého soudu, velmi zdařilý pokus, jak se proti totálnímu nároku kultury bránit. Problematikou a způsobem argumentace se Jacyno přidává po bok takových

autorů, jako jsou Richard Sennett nebo Christopher Lasch. Český čtenář může být s podobnou tematikou obeznámen z děl Gillese Lipovetského. Přesto však se autorce daří čtenáře zaujmout. Jednak tím, že problematiku znovu originálně otevírá a poukazuje na nové souvislosti a důsledky z kultury individualismu plynoucí, jednak také tím, že problematiku zasazuje do středoevropského prostoru, a ukazuje tak, že individualistická kultura se týká i naší každodennosti a myšlení, které tak jako rozpínavě já nezná hranic. Knihu ve zdařilém překladu vydává Sociologické nakladatelství (SLON).

Lenka Hanovská

Hendrik Wagenaar: *Meaning in action: interpretation and dialogue in policy analysis*

Armonk, N.Y., M.E. Sharpe 2011, 339 s.

Výzkum veřejných politik je atraktivním výzkumným polem, neboť veřejné politiky se dotýkají každého z nás. Na otázku, jak se nás dotýkají, či jak by se nás dotýkat dle jejich navrhovatelů měly, nelze odpovědět jednou odpovědí. To, co navrhovatelé danou politikou zamýšlí, ne vždy koresponduje s tím, jak si danou politiku vykládají její příjemci a jak jí rozumí. Ústředním bodem se tak stává význam a interpretace významů, které lidé navrhovaným řešením přikládají. Interpretaci významu a jeho roli ve veřejné politice se ve své knize *Meaning in action* věnuje zkušený akademik Hendrik Wagenaar. Sám autor v předmluvě k recenzované knize píše, že za jejím zrodem stojí snaha o zaplnění prázdného místa, ve kterém chybí publikace, jež by přehledně a srozumitelně zpřístupnila různé interpretativní přístupy k analýze *policy* (*policies*) studentům, kteří se věnují kvalitativnímu výzkumu veřejných politik. Tato motivace vychází z autorovy osobní zkušenosti z výuky, ve které se setkává se stu-